

ANNA MAJEWSKA-WÓJCIK

JĘZYK I KULTURA W OPTYCE INTERDYSCYPLINARNEJ

Piotr Garncarek, *Polonistyczna glottodydaktyka kulturowa – interdyscyplinarność i modele przestrzenne*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego 2022, 270 ss, ISBN 978-83-235-5493-6.

DOI: <https://doi.org/10.18290/rh237110.17>

Wydana w 2022 roku monografia Piotra Garncarka pt. *Polonistyczna glottodydaktyka kulturowa – interdyscyplinarność i modele przestrzenne* stanowi kontinuum stale rozwijającego się i obfitującego w liczne publikacje¹ nurtu badań kulturowych w nauczaniu języków obcych, ale pokazuje aspekty glottodydaktyki kulturowej w innej, nowej optyce. Punktem wyjścia do rozważań staje się dydaktyka języka ojczystego jako obcego, języka, który został przez nauczyciela przyswojony, staje się swoistym tekstem kultury i wobec którego nauczyciel nie zawsze jest w stanie się zdystansować. Oczywiście jest fakt, że języka i kultury nie można od siebie odseparować, zatem ucząc (się) języka, uczymy (się) też wyrażanej za jego pomocą kultury. Autor osadza wykład dotyczący aspektów glottodydaktycznych, wyobrażeń kulturowo-przestrzennych w szerokim kontekście interdyscyplinarnym, odwołuje się do ustaleń z zakresu filozofii, antropologii, etnografii, ale też geografii kulturowej, krajoznawstwa i wiodącego językoznawstwa. Garncarek dostrzega potrzebę wykorzystania języka jako narzędzia i mechanizmu do odkrywania przestrzeni kulturowych. Wysuwa propozycję modeli kulturowo-przestrzennych, dzięki którym wchodzenie w kulturę społeczności posługującej się danym językiem będzie łatwiejsze i naturalne.

Omawiana monografia składa się z 12 rozdziałów, z których sześć pierwszych Autor poświęca rozważaniom na temat różnych dyscyplin humanistycznych, które miały wpływ na rozwój i kształt współczesnej glottodydaktyki, a w kolejnych sześciu uwagę skupia na kluczowych aspektach modelowania kulturowo-przestrzennego w nauczaniu JPJO.

Piotr Garncarek swoją rozprawę rozpoczyna od spojrzenia na język jako zjawisko kulturowe w kontekście antropologicznym i z perspektywy językoznawstwa antropolo-

Dr ANNA MAJEWSKA-WÓJCIK – Instytut Językoznawstwa, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II; e-mail: anna.majewska-wojcik@kul.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0712-3615>.

¹ Świadczy o tym chociażby wielość tytułów w bibliografii zamieszczonej na końcu recenzowanej monografii. Dodać do niej można jeszcze m.in. Kowalewski 2022, Żydek-Bednarczuk 2015 czy prace kontynuujące myśl G. Zarzyckiej, zob. Kułak 2020, Smoleń-Wawrzyszczyn 2020.

gicznego. Autor wskazuje na szereg celów stojących przed myślą glottodydaktyczną, takich jak zmiana postrzegania języka i kultury jako odrębnych obszarów na rzecz języka w kulturze, gdyż są to elementy współistniejące, a sam język jest i narzędziem komunikacji, i elementem rzeczywistości. To pociąga za sobą przesunięcie akcentu z systemu języka na treści kulturowe wyrażane za jego pomocą lub w nim zakorzenione. To bardzo ważny aspekt nauki języka, nie wystarczy – jak dowodzi badacz – informacja gramatyczna, trzeba wyjść poza nią, uwzględnić różne konteksty pozwalające na eksplikację świata za pomocą słów, za pomocą języka. Garncarek za antropologami mówi też o wielofunkcyjności języka, przejawiającej się w wielokrotności użycia, ideologii, możliwości tworzenia za jego pomocą indeksów i inwentarzy pojęciowych. Dalsze rozważania nad relacją między językiem i kulturą Autor przenosi na grunt lingwistyczny, przywołując przy tym założenia etnolingwistyki (Jerzy Bartmiński) czy lingwistyki kulturowej (Janusz Anusiewicz) oraz językowego obrazu świata i jego rozumienia wywodzącego się od Wilhelma von Humboldta, twierdzącego, że języki są narzędziem do odkrywania nowych prawd, a ich różnorodność wynika nie tylko z różnicy na płaszczyźnie dźwięków i znaków, ale jest też widoczna w sposobach oglądu, percepcji świata.

Autor referuje następnie podejście kolejnych badaczy do relacji język–kultura i do językowego obrazu świata, dzięki czemu czytelnik śledzi proces rozwoju pojęcia i sposób adaptacji na grunt glottodydaktyki. Rozdział kończy seria inspirujących pytań i konkluzja, że „w procesie glottodydaktycznym nauczamy języka, kulturą próbujemy uwodzić” (s. 34).

Następna część monografii dotyczy spojrzenia na język i kulturę z perspektywy etnolingwistycznej w świetle badań Paula Willisa. Wynika z nich, że do wyrażenia rzeczywistości pozatekstualnej poza samym językiem potrzebny jest szerszy kontekst i umiejętność mówienia: styl, sposób, intencjonalność, mowa ciała mówiącego, konsytuacja mówienia itp. Poza tym język przynależy do jednostki indywidualnej, ale też do jakiegoś środowiska czy grupy, np. etnicznej, co przekłada się na różne odmiany języka, natomiast tym, co spaja i dookreśla, jest przestrzeń kulturowa. Wyrażanie znaczeń może się odbywać bez ich werbalizowania, za pomocą różnych zachowań, np. sposób ubioru, uczesania itd. Jak zaznacza Garncarek, świat podlega kodowaniu, porządkowaniu rzeczywistości za pomocą języka. Istotne jest zatem ustalanie i negocjowanie znaczeń, ale te jeszcze nieukształtowane język będzie „naginać” do własnych potrzeb i upodobań.

Kolejnymi dziedzinami naukowymi, które są powiązane z glottodydaktyką kulturową, są krajoznawstwo i geografia kulturowa. W praktyce glottodydaktycznej granice przestrzeni kulturowej rozumianej jako naturalne środowisko nauczanego języka są różnie wyznaczane, niemniej jednak treści realioznawcze i socjokulturowe są istotną składową przy uczeniu (się) języka. Garncarek stwierdza, że w materiałach glottodydaktycznych dostrzega się deficyt w zakresie tematyki krajoznawczej, zwłaszcza jako przedmiotu narracji, mającej na celu prezentację kraju, języka, kultury narodowej i regionalnej², nie tylko jej centrum, ale też obrzeży, z zapleczem symbolicznym i emocjo-

² Aspekt geokulturowy odnoszący się do regionu porusza w pracy doktorskiej Kownacka 2023.

nalnym powiązaniem z tymi przestrzeniami i miejscami. W trakcie nauczania języka ojczystego jako obcego przygotowujemy cudzoziemca („Innego”) do dialogu z nami, rodowitymi mieszkańcami kraju. Garncarek zachęca, by przesunąć akcent z nabywania kompetencji językowych na podstawie treści kulturowych³ na prezentację kulturowej przestrzeni geograficznej, krajoznawczej i na asymilację kulturową⁴.

W rozdziale piątym monografii, noszącym tytuł *Hermeneutyka*, Autor przywołuje rozważania filozoficzne na temat języka Martina Heideggera, Hansa-Georga Gadamera i Paula Ricoeura, szuka punktów stycznych pomiędzy myślą badacza a glottodydaktyką. Pierwszy taki punkt dostrzega u Heideggera, który mówił o trójdzielnej charakterystyce języka: 1. mówienie jest wyrażaniem, a do tego potrzebna jest znajomość języka, 2. mówienie jest jedną z aktywności człowieka, nasza aktywność to mówienie, 3. wyrażanie to prezentacja tego, co rzeczywiste i nierzeczywiste. Ucząc się języka obcego, najpierw tworzymy opowieść o rzeczywistości, a dopiero później pojawia się jej prezentacja. Garncarek zauważa, że z myśli Heideggera dla glottodydaktyki ważny jest sposób definiowania istoty słowa. Autor formułuje szereg pozornie oczywistych dla glottodydaktyków stwierdzeń, ale w kontekście filozoficznym nabierających nowych znaczeń, odkrywających nowe sensy. Ujęcie hermeneutyczne języka uzupełnia spostrzeżeniami Gadamera, który w wąskim znaczeniu pojmował język jako strukturę składającą się ze słów, natomiast szeroko jako formę komunikacji słownej i pozawerbalnej, ale w obydwu ujęciach zakładał też istnienie granicy języka. W poznawaniu i doświadczaniu świata człowiek jest zależny od języka. Na podstawie języka możemy wiele powiedzieć o doświadczaniu przez użytkownika języka mikro- i makroprzestrzeni świata. Spojrzenie na język w nurcie filozoficznym wieńczy przywołanie przez Garncarkę hermeneutycznej realizacji języka, będącej przedmiotem myśli Ricoeura. W tej części monografii Autor dokonuje rewizji stwierdzeń dotyczących charakterystyki języka, dyskutuje ze spostrzeżeniami filozofów, konfrontuje te poglądy na język z praktyką glottodydaktyczną, z wiedzą nt. aktu mowy oraz werbalizuje wątpliwości badawcze.

W rozdziale szóstym, zatytułowanym *Kanon kultury i kultura popularna*, Autor dokonuje rewizji własnych spostrzeżeń nt. miejsca i formy obrazu kultury polskiej w nauczaniu JPJO oraz odnosi się do uwag i propozycji innych glottodydaktyków, m.in. W. Miodunki, P. Gębała, P. Kajaka, A. Achteлик, J. Kowalewskiego. Podkreśla brak konkretnych rozwiązań programowych i wskazywanie jedynie na katalogi tematyczne.

Kluczowym słowem kolejnych rozdziałów (7-12) jest przestrzeń w różnych jej wymiarach. Jako pierwszą Autor omawia przestrzeń geometryczną (rozdział ósmy), obejmującą środowisko bezpośrednie i bliskie, któremu centralne JA wyznacza granice w sposób percepcyjny lub fizyczny. Ustalenia Ervinga Goffmana, wskazane przez niego 8 egocentrycznych terytoriów wraz z ich znacznikami, czyli przedmiotami służącymi do zaznaczania terytorium, oraz schematy „modułów uczestnictwa” – jak nazywa je Goffman,

³ Ostatnio na rynku pojawia się coraz więcej takich materiałów, np. Kubicka 2021, Maliszewski 2020.

⁴ Podobne podejście do kultury widać m.in. w podręczniku Guzik-Świca i Butcher 2003, 2013.

zainspirowały Autora recenzowanej monografii do obrania ich jako punktu wyjścia lekcji językowych. Materiał socjokulturowy obejmuje odautorską subiektywną propozycję leksykalną i pojęciową, zagadnienia gramatyczne, użycia kontekstowe oraz propozycję tematu. Szkoda, że Autor poprzestał na zasygnalizowaniu pomysłów i nie rozwinął tych scenariuszy. Miałyby one wymiar praktyczny i posłużyły jako inspiracja, zwłaszcza dla młodych glottodydaktyków. Tym bardziej cenne są więc przykłady zadań, zaprezentowane w dalszej części tego rozdziału, poświęcone mowie ciała i płci. Autor zamieszcza tam kilka pokazowych ćwiczeń i wskazuje na miejsca warte akcentowania, np. określenia i skojarzenia lingwakulturowe czy tak widoczny w strukturach językowych języka polskiego problem asymetrii rodzajowo-płciowej. Do tego wykorzystywane są modele kulturowo-przestrzenne, do których należy m.in. opisana w rozdziale dziewiątym monografii przestrzeń komunikacyjna (Ja/My w grupie, zbiorowości wchodzący w interakcje komunikacyjne), mająca charakter społeczny i szersze niż przestrzeń geometryczna granice znaczeniowe. Garncarek prezentuje model tej przestrzeni i wskazuje składowe. Zaznacza, że identyfikacja odbywa się na drodze poznania społeczności, która tę przestrzeń stworzyła. Autor wskazuje jednocześnie na niebezpieczeństwa, np. uogólnienia czy schematyczne podejście do pewnych zachowań. Następnie dokonuje weryfikacji zagadnień tematycznych zawartych w *Programach nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1-C2*, uzupełnienia je o aspekty kulturowo-przestrzenne i pokazuje na wybranych przykładach (m.in. człowiek, życie codzienne, sport, rodzina itd.), o co należałoby rozszerzyć te katalogi. Odnosi się też do pozostałych katalogów wyróżnionych w *Programach...*, tj. do rejestru funkcjonalno-pojęciowego oraz socjolingwistycznego, socjokulturowego i realioznawczego, wskazując kluczowe kompetencje, bez których trudno nawiązać poprawne kontakty społeczne. Zwraca przy tym uwagę na fleksyjny charakter języka polskiego, który sprawia, że wprowadzanie określonych modeli przestrzenno-kulturowych powinno być sprzężone z odpowiednim poziomem kompetencji językowej, ale możliwe są uproszczenia i odautorski dobór zagadnień, byleby tylko zanurzenie w języku prowadziło do coraz większego osvajania świata, w którym funkcjonują osoby uczące się danego języka.

Meritum najobszerniejszego rozdziału (dziesiątego) stanowi przestrzeń kulturowa, rozumiana jako kultura materialna w rzeczywistości społecznej. To poprzez przedmioty określamy granice swojskości lub obcości. Przejście z jednego języka do drugiego jest jednoznaczne ze zmianą świata i z ponownym porządkowaniem rzeczywistości. Garncarek stwierdza, że zastosowanie przestrzennego modelu kulturowego na lekcji języka obcego wymaga innego spojrzenia na poszczególne części mowy, przy czym opis gramatyczny (funkcjonalny) jest nieużyteczny, bo nie pokazuje uwikłania społecznego i nie tłumaczy kodów kulturowych. Na tym gruncie Autor buduje model klasyfikacji przestrzeni kulturowej, przydatny w glottodydaktyce. Zauważa, że do nakreślenia tej przestrzeni nie wystarczą katalogi wyróżnione w *Programach nauczania...*, potrzebny jest język zdarzeń komunikacyjnych i myślenie przestrzenne. Autor pokazuje to na wybranych przykładach (reprezentujących różne części mowy) i dokładniej tłumaczy różne

aspekty wymiaru kulturowego przestrzeni, odwołując się przy tym głównie do ustaleń badaczy języka i osadzając eksplikacje w językowym obrazie świata. Przykłady te uzmysławiają czytelnikowi, że modelowanie kulturowo-przestrzenne nie odbywa się na płaszczyźnie języka, ale ma wymiar kulturowy, natomiast język stanowi narzędzie przekazu.

Kolejny rozdział monografii Piotr Garncarek poświęca przestrzeni wyobraźniowej, która jest budowana w procesie mentalnego/zmysłowego poznawania i klasyfikowania przestrzeni i zdarzeń. Autor przypomina, że trudno oddać doznania zmysłowe za pomocą kodu językowego, jednakże dysponujemy określonym zasobem leksyki, która niesie określone znaczenia, np. zapachy z dzieciństwa. Jest to niewątpliwie bardzo ciekawa przestrzeń w kontekście różnic pomiędzy narodami i kulturami. Podobnie jak przy poprzednio omawianych przestrzeniach, tak i tutaj Garncarek buduje model przestrzeni wyobraźniowej w nauczaniu JPJO, co jest niewątpliwie cennym schematycznym elementem ilustrującym wywód. Następnie Autor porusza kwestię obrazów, które w dobie kultury wizualnej są nieodłącznym elementem nauczania języków obcych, ale zniekształcają przekaz, zwłaszcza kulturowy. Zwieńczeniem rozważań w tym rozdziale jest kwestia wyobraźni i odtwarzania w pamięci schematów, które aktywizujemy u naszych studentów podczas zajęć.

Rozdział zamykający publikację dotyczy powiązanej z omówionymi wcześniej przestrzeniami kategorii czasu. Autor podkreśla, że czas jest istotnym elementem kultury i ważne jest to, w jaki sposób wyrażamy go na płaszczyźnie językowej, przy czym nie chodzi tu o strukturę gramatyczną, a o wyrażenie relacji względem czasu, bycie w czasie. Z tego wyłania się podział na czas święty (sakralny) i świeckie trwanie (profanum). Obydwa typy zostały poparte odautorskimi przykładami, niekiedy dość wyszukаныmi, ale Garncarek nazywa „krzywdzącym zaniechaniem” (s. 246) pozostawianie na poziomie leksyki podstawowej. Rozważania prowadzące do stworzenia na potrzeby glottodydaktyczne modelu kategorii czasu Autor, podobnie jak w poprzednich rozdziałach, osadza w bogatej literaturze interdyscyplinarnej i ilustruje anegdotą z zajęć z cudzoziemcami. Na koniec proponuje przykładowe aktywności dla studentów, ale bez wskazania odpowiedniego odbiorcy i kontekstu użycia wydają się one niejednoznaczne i przez to mało funkcjonalne.

Monografię kończą uwagi podsumowujące, bogata bibliografia i indeks nazwisk.

Publikacja *Polonistyczna glottodydaktyka kulturowa – interdyscyplinarność i modele przestrzenne* jest ciekawym poznawczo wieloaspektowym studium poszerzającym wiedzę nt. kulturowych aspektów w nauczaniu języka obcego. Wykład Autora jest przejrzysty i spójny. Wielość kontekstów interdyscyplinarnych i odwołań do ustaleń badaczy różnych dziedzin sprawia, że stwierdzenia oczywiste dla praktykujących glottodydaktyków nabierają nowego wymiaru. Monografia napisana jest przystępnym językiem, mimo jej interdyscyplinarności. Dodatkowym atutem jest obrazowa narracja, metafory i porównania. Niedosyt wywołują fragmenty, w których Autor dzieli się pomysłami (właściwie pojedynczymi) rozwiązań praktycznych. Gdyby te zadania albo/i sugestie zawarte w tekście ciągle były rozwinięte, mogłoby z nich skorzystać szerokie

grono glottodydaktyków. Konkretnych pomysłów, zwłaszcza w nieszablonowym wydaniu, nigdy za wiele. Wartościowe są też pytania, które formułuje Piotr Garncarek, a które skłaniają do refleksji nad językiem, którym na co dzień posługujemy się dość automatycznie. Recenzowana monografia z pewnością powinna się znaleźć wśród obowiązkowych lektur glottodydaktyka.

BIBLIOGRAFIA

- Guzik-Świca, Barbara i Anna Butcher. *Blżej Polski. Wiedza o Polsce i jej kulturze*. Cz. I i II. Wydawnictwo UMCS, 2003, 2013.
- Janowska, Iwona i in. *Programy nauczania języka polskiego jako obcego. Poziomy A1-C2*, Księgarnia Akademicka, 2016.
- Kowalewski, Jerzy. *Uczyć inaczej. Metodyka kulturowa: pomysł na nauczanie języka polskiego jako odziedziczonego*, [nakładem autora] 2022.
- Kownacka, Patrycja. *Lokalność w nauczaniu języka polskiego jako obcego na przykładzie Podlasia* [praca doktorska], repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/15015/1/PKownacka_Lokalnosc_w_nauczaniu_jezyka_polskiego_jako_obcego_na_przykladzie_Podlasia.pdf. Dostęp 15.09.2023.
- Kubicka, Emilia, redaktor. *Truchcikiem z Kopernikiem. Językowe przebieżki po uniwersytecie*. www.umk.pl/uczelnia/dydaktyczne/skjp/truchcikiem-z-kopernikiem/. Dostęp 15.09.2023.
- Kułał, Beata. „Hasło z planowanego leksykonu emblematów kultury polskiej a praktyka glottodydaktyczna. Propozycje rozwiązań”. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 27, 2020, ss. 307-321.
- Maliszewski, Bartłomiej. *Gramatyka z kulturą. Przez przypadki*. E-book. Wydawnictwo UMCS, 2020. phavi.umcs.pl/at/attachments/2021/0802/142944-gramatyka-z-kultura.pdf. Dostęp 15.09.2023.
- Maliszewski, Bartłomiej. *Gramatyka z kulturą. Przez osoby*. E-book. Wydawnictwo UMCS, 2023.
- Smoleń-Wawrzusiszyn, Magdalena. „Emblematy kultury polskiej z perspektywy cudzoziemców”. *Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców* 27, 2020, ss. 323-338.
- Żydek-Bednarczuk, Urszula. *Spotkanie kultur: komunikacja i edukacja międzykulturowa w glottodydaktyce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2015.